

Naczynia do kuchni i stołowe – dwa nurty w rzemiośle garncarskim w Polsce północno-wschodniej w początkach wczesnego średniowiecza

dr Sławomir Wadył, ORCID: 0000-0002-1609-5222

Uniwersytet Warszawski, Wydział Archeologii

Słowa kluczowe

czesne średniowiecze, krąg zachodniobałtyjski, grupa olsztyńska, Pasym, ceramika

Keywords

Early Middle Ages, West Balt Circle, Olsztyn group, Pasym, pottery

Streszczenie

Badania nad ceramiką ze starszych faz wczesnego średniowiecza w Polsce północno-wschodniej mają krótką metrykę, co jest jednym z powodów niewystarczającego rozpoznania najbardziej masowej kategorii źródeł archeologicznych. W przedstawionych w literaturze hipotezach wskazywano na kontynuację tradycji garncarskich grupy olsztyńskiej z późnego okresu wędrówek ludów. W materiałach ceramicznych grupy olsztyńskiej wyróżnia się dwie kategorie ceramiki – naczynia kuchenne i naczynia stołowe, które różnią się właściwie wszystkim, począwszy od techniki formowania i kształtów, kończąc na sposobach wykańczania powierzchni i ornamentyce. Obie tradycje garncarskie są kontynuowane w starszym okresie wczesnego średniowiecza w VIII–IX w. Problematyka ceramiki w tej perspektywie nie doczekała się szerszego omówienia. W pewnym zakresie wypełnieniem tej luki jest ogromny zespół ceramiki z grodziska w Pasymiu. Zbiór ceramiki z Pasymia tworzą dwie różne kategorie ceramiki odpowiadające ceramice kuchennej i ceramice stołowej. Naczynia pierwszej grupy stanowią mało zróżnicowany asortyment form – są to zwykle relatywnie wysokie, smukłe, w profilu esowato-jajowate garnki dekorowane w większości przypadków ornamentami w postaci listew plastycznych, odcisków palców i zaszczypywań. Naczynia drugiej grupy charakteryzują się wygładzoną, czasem wypolerowaną, a nawet wyswieconą powierzchnią ścianek. Ich ornamentyka jest znacznie bardziej zróżnicowana. Wiele cech rzemiosła garncarskiego z Pasymia nie ma bliskich analogii, co wskazuje na specyficzny charakter warsztatu garncarskiego tej części Pojezierza Mazurskiego w początkach wczesnego średniowiecza. W świetle przeprowadzonych badań nie ulega wątpliwości, że obie tradycje garncarskie istniały obok siebie w okresie od końca VII w. przynajmniej do IX w.

Summary

Cooking vessels and tableware – two trends in the pottery craft in north-eastern Poland at the beginning of the early Middle Ages

Research on pottery from the older phases of the early Middle Ages in north-eastern Poland has a short history, which is one of the reasons for the insufficient state of the art of the most massive category of archaeological sources. The hypotheses presented in the literature pointed to the continuation of the pottery traditions of the Olsztyn group from the late Migration Period. In the ceramic materials of the Olsztyn group, there are two categories of pottery – kitchenware and tableware, which differ in every aspect, starting from the technique of forming, forms, ending with methods of surface finishing and decorations. Both pottery traditions are continued in the older phases of the early Middle Ages in the 8th–9th centuries. The issues of pottery from this horizon have not been discussed in detail. To some extent, this gap is filled by a huge collection of pottery from the stronghold at Pasym. The different production techniques recognised in the assemblage served as the basis for dividing the pottery into two groups, referred to as kitchenware and tableware. The vessels of the first group comprises handmade with rather limited assortment of forms, they are usually relatively tall, slender, ovoid pots with curved neck, most of them decorated with applied strips, finger impressions and pinched ornament. The vessels of the second group were characterized by a smoothed, sometimes polished and even shiny surface of the walls. Their ornamentation was much more diverse. Many features of pottery production at Pasym have no close analogies, which points to the distinctive character of the ceramic craft in this part of the Masurian Lakeland in the early medieval period. In the light of recent research, there is no doubt that both pottery traditions existed side by side in the period from the end of the 7th century at least to the 9th century.

1. Wstęp

Polska północno-wschodnia we wczesnym średniowieczu była odmienna kulturowo niż reszta ziem polskich. Ziemia pruskie, bo tak zwykle się określa ten obszar, różniły się w zasadzie wszystkim od Słowiańszczyzny. W ostatnich dekadach obserwujemy wyraźny wzrost zainteresowania tym obszarem, co przejawia się coraz większą liczbą prowadzonych tam badań i publikowanych prac. Wiele zagadnień jest jednak rozpoznanych w niewystarczającym stopniu. Dotyczy to między innymi najbardziej masowej kategorii źródeł, jaką są naczynia gliniane i ich fragmenty.

Pytanie o wczesnośredniowieczną ceramikę pruską wciąż wprawia w zakłopotanie. W młodszych fazach wczesnego średniowiecza mamy w zasadzie do czynienia z ceramiką słowiańską a bliżej – z formami o słowiańskich cechach technologiczno-stylistycznych. Zagadnienie pojawienia się adaptacji i rozprzestrzeniania się nowych wzorców w wytwórczości garncarskiej w postaci naczyń wykonywanych na kole garncarskim było podejmowane kilkakrotnie^{1,2,3}, jednak jak dotąd poza zarysowaniem głównych tendencji rozwojowych nie doczekaliśmy się szczegółowych studiów. Zupełnie odmiennym problemem badawczym jest ceramika

pruska ze starszych faz wczesnego średniowiecza z okresu, gdy na tym obszarze istniały jednostki kulturowe będące kontynuacją ugrupowań z późnej starożytności – grupa olsztyńska, grupa elbląska i kultura sudowska⁴. Szczególnie interesująca jest grupa olsztyńska, która wykształciła się na Pojezierzu Mazurskim około pierwszej połowy I tysiąclecia. Grupę olsztyńską na tle innych ugrupowań kulturowych z tej części Europy wyróżnia głównie niezwykle nagromadzenie elementów stroju, zwłaszcza zapinek pochodzących z różnych części Europy – od obszarów merowińskich na zachodzie, po strefę naddunajską na południu i nadczarnomorską na wschodzie^{5,6,7}. Upadek grupy olsztyńskiej umieszczano do niedawna w drugiej połowie VII w. Obecnie istnieją jednak dowody na przetrwanie części nekropolii, jak również osad do początków VIII w.^{8,9,10} Nowe badania dostarczają dowodów na kontynuację tych tradycji kulturowych na Pojezierzu Mazurskim nawet do początku X w. Widoczne jest to również w rzemiośle garncarskim. Przełomowe w tym zakresie są wyniki ostatnich badań grodziska w Pasymiu, pow. szczycieński¹¹. W dalszej części artykułu uwaga będzie skoncentrowana na omówieniu problematyki garncarstwa ze starszych faz wczesnego średniowiecza na Pojezierzu Mazurskim, ze szczególnym uwzględnieniem ceramiki z Pasymia.

2. Dwa nurty w rzemiośle garncarskim

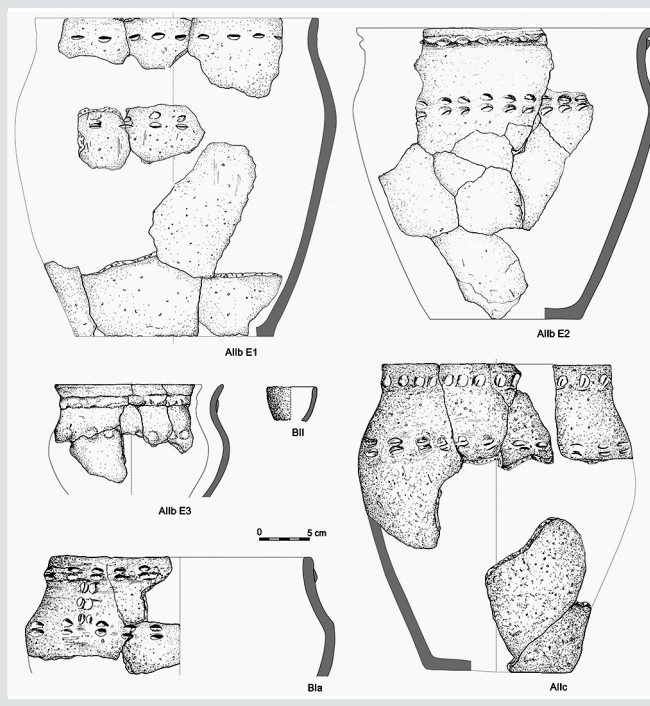
W materiałach ceramicznych grupy olsztyńskiej wyróżnia się dwie kategorie ceramiki – naczynia kuchenne i naczynia stołowe, które różnią się właściwie wszystkim – począwszy od techniki formowania i kształtów, a kończąc na sposobach wykańczania powierzchni i ornamentyce¹². J. Okulicz w ważnej pracy z 1988 r. podzielił ceramikę mazurską na trzy grupy – ceramikę stołową (grupa 1), ceramikę kuchenną (grupa 2) i ceramikę typu praskiego (grupa 3)¹³. Jednak ostatnio poddano w wątpliwość zasadność wyróżniania ostatniej z grup. Rozważania P. Szymańskiego na temat tej kategorii przedmiotów dowiodły, że naczynia uznawane przez J. Okulicza za praskie, nie różnią się w istocie od ceramiki kuchennej ani pod względem technologii, ani morfologii. Jedyną różnicą to prawie całkowity brak ornamentów w postaci listew plastycznych i odcisków palcowo-paznokciowych¹⁴. W świetle tych ustaleń nie jest jednak możliwe podtrzymanie tezy o ważnej roli ceramiki praskiej w inwentarzach grupy olsztyńskiej. Zarówno J. Okulicz¹⁵, jak i P. Szymański¹⁶ dokonali charakterystyki ceramiki grupy olsztyńskiej. W kwestii genezy obu grup wskazywano zupełnie różne drogi rozwojowe. Podczas gdy ceramika grupy 2. miała wywodzić się z lokalnej tradycji, naczyniom z grupy 1. przypisuje się zewnętrzną proveniencję. J. Okulicz za najbardziej prawdopodobne uznał wpływ garncarstwa kultury wielbarskiej¹⁷. Nie wchodząc głębiej w kwestie genezy obu grup ceramiki w materiałach grupy olsztyńskiej, należy stwierdzić, że w VI–VII w. są one charakterystyczne wyłącznie dla Pojezierza Mazurskiego.

Obie tradycje garncarskie były kontynuowane w starszym odcinku wczesnego średniowiecza, w VIII–IX w. (faza F w systemie chronologii ziem zachodniobałtyjskich). P. Szymański określił ten okres terminem horyzontu post-olsztyńskiego, sugerując tym samym trwanie tradycji kulturowej grupy olsztyńskiej, z czym należy się zgodzić¹⁸. Bazując głównie na częściowo publikowanych materiałach z osiedli mazurskich, zarysował również główne tendencje rozwojowe ceramiki w tym czasie¹⁹. Poza przywołanymi publikacjami J. Okulicza i P. Szymańskiego dysponujemy jedynie kilkoma pracami o charakterze publikacji źródłowych z niektórych stanowisk. W związku z faktem, że dla poznania ceramiki ze starszych faz wczesnego średniowiecza kluczowe znaczenie mają materiały z badań osiedli, które poza wyjątkami nie zostały opublikowane, prezentowane w tym artykule materiały z badań, które prowadzono w latach 2016–2018 i 2021 w Pasymiu dają

Zdjęcie: M. Bogacki

Fot. 1. Naczynia kuchenne (a, b) i stołowe (c, d) z Pasymia

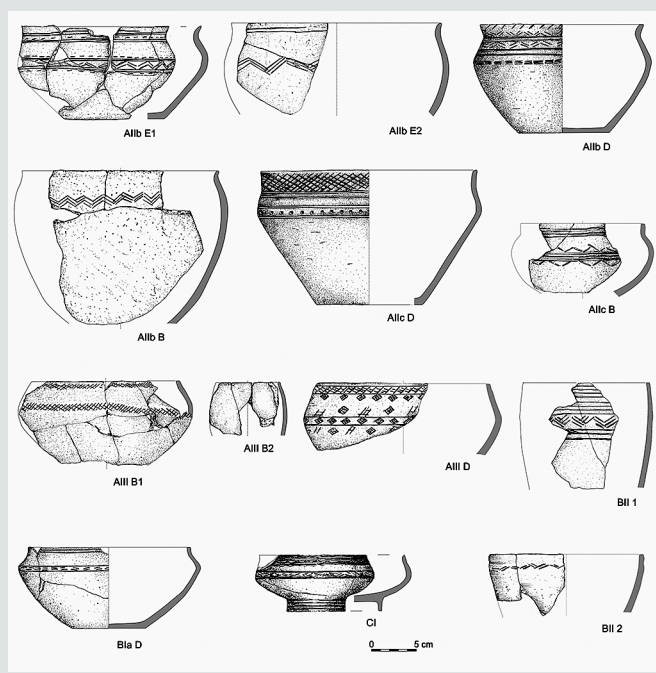

Rysunek: D. Zak-Boryszko

Rys. 1. Formy naczyń kuchennych z Pasymia

szansę na poprawę stanu wiedzy^{20,21,22}. Stanowisko w Pasymiu jest datowane na okres od końca VII w. do początku, a być może nawet połowy X w.

W trakcie badań pozyskano 20 199 fragmentów naczyń. Szacowana maksymalna liczba naczyń wyniosła 2326. Odmienne techniki wykonania naczyń wyróżnione w badanym zbiorze były podstawą do wydzielenia grup technicznych. Do pierwszej zaliczono naczynia ręcznie lepione, grubościennie, o niestarannym w większości przypadków wykończeniu powierzchni zewnętrznych. Odpowiadają one ceramice kuchennej. Do tej grupy zaliczono 1232 naczynia, co stanowi 53% całości. Do drugiej grupy należą naczynia cieniściennie o starannym wykończeniu powierzchni ścianek (wygładzenie, wyświecanie). Do tej kategorii zaszeregowano 1040 naczyń (45% całości). Odpowiadają one ceramice stołowej (fot. 1). Pozostałe dwie grupy to naczynia ręcznie lepione, a następnie obtaczane na kole. Stanowią one zaledwie 2% ogółu.

Rysunek D. Zak-Boryszko

Rys. 2. Formy naczyń stołowych z Pasymia

2.1. Ceramika kuchenna

Naczynia omawianej grupy charakteryzują się chropowatą, zwykle nieobrobioną powierzchnią zewnętrzną ścianek. Na niektórych ułamkach stwierdzono ślady po wykańczaniu (wygładzaniu) ścianek za pomocą mokrych dłoni, fragmentów drewna czy też kości. W niektórych przypadkach po uformowaniu naczyń ich powierzchnie zewnętrzne pokrywano malaturą bądź angobą z rzadkiej glinki.

Ceramika kuchenna to mało zróżnicowany asortyment form i tylko z nieznacznym urozmaiceniem zdobnictwem. Najliczniejsze są naczynia z grup form AIIb (57%), AIIc (20%) i BIIa (17%) (rys. 1). Pozostałe grupy form są reprezentowane sporadycznie.

Najbardziej charakterystyczne są naczynia garnkowe o trzelementowej tektonice – wylew, górna oraz dolna część brzuśca (AIIb). Wszystkie cechowały się esowato uformowanym brzuścem, wysoko lub średniowysoko usytuowanym oraz wychylonym na zewnątrz wylewem. Najliczniejsze w materiałach z Pasymia naczynia z wysoko umieszczoną największą wydętością brzuśca, słabo wydętym brzuścem i wylewem nieznacznie wychylonym na zewnątrz (AIIb E1) mają swoje odpowiedniki w materiałach z Tumian²³, Wyszemborka²⁴, Jeziorka²⁵ Olsztyna-Jarot²⁶, Olsztyna-Lasu Miejskiego²⁷ czy Olsztyna-Brzezin²⁸. Mniej popularne są naczynia z wysoko usytuowaną największą wydętością brzuśca, z górną częścią brzuśca przechodzącą łagodnie w wylew, którego krawędź jest silnie wywinięta na zewnątrz (AIIb E2). Naczynia te mają analogie między innymi w materiałach z Tumian²⁹, Wyszemborka^{30,31}, Olsztyna-Brzezin³² oraz Staświn³³. Popularnym typem naczyń w Pasymiu są silnie profilowane naczynia z nisko umieszczoną największą wydętością brzuśca i silnie wywiniętym na zewnątrz wylewem (AIIb E3). Okazy tego typu nie mają bliskich odpowiedników. Pewne podobieństwo, szczególnie w zakresie profilowania, istnieje w przypadku pojedynczych okazów z Wyszemborka³⁴.

Kolejna pod względem popularności grupa to naczynia o trzelementowej tektonice – dolna i górna część brzuśca, mniej lub bardziej pionowa szyjka (AIIc). To pojemniki spotykane szeroko na stanowiskach Pojezierza Mazurskiego.

Odkryto je między innymi w Tumianach³⁵, Wyszemborku^{36,37}, Jeziorku³⁸ czy Olsztynie-Brzezinach³⁹.

Inną jednostkę taksonomiczną są wazy o dwuelementowej budowie korpusu – dolna część brzuśca i szyjka oraz o dwustożkowatym przekroju (BIIa). Mają analogie w materiałach z Tumian⁴⁰, Wyszemborka⁴¹, Jeziorka⁴² i Olsztyna-Brzezin⁴³.

Bardzo typowym wytworem garncarzy z okolic Pasymia są naczynia doniczkowe (BII). To pojemniki jednoelementowe z dolną częścią brzuśca. Analogiczne naczynia pochodzą z Tumian⁴⁴.

W grupie naczyń kuchennych ornament stwierdzono na 51% pojemników. Wśród nich najwięcej jest dekorowanych odciskami paznokci, zarówno w postaci pionowych odcisków, jak i zaszczypywania. To najbardziej typowy wątek odnotowany na 37% naczyń. Wśród nich najliczniejsze są wątki szczypane na listwach plastycznych (40%). Trochę mniej jest zdobień paznokciowych umiejscowionych na wydętości brzuśca (37%). Znacznie rzadziej motyw ten zdobi wylewy (11%) oraz strefę poniżej wylewu (12%). Nieco mniej garnków ma zdobienia w postaci listew plastycznych – taki ornament stwierdzono na 35% naczyń. W zdecydowanej większości przypadków (97%) listwy doklejały pod wylewem. Kolejna pod względem frekwencji (24%) grupa wątków to odciski palców. Podzielono ją na kilka wątków, a za kryterium podziału przyjęto miejsce usytuowania ornamentu. Najczęściej występowały dołki na listwach plastycznych (60%), rzadziej na wylewach (18%) i na wydętości brzuśca (15%).

2.2. Ceramika stołowa

Naczynia tej grupy charakteryzują się wygładzoną, czasem wypolerowaną, a nawet wyswieconą powierzchnią zewnętrzną ścianek. Wyraźnie przeważają pojemniki o wygładzanych powierzchniach (prawie 80%). Pozostały odsetek to naczynia o wyswieczonych powierzchniach. W niektórych przypadkach po uformowaniu naczyń ich powierzchnie zewnętrzne pokrywano malaturą bądź angobą z rzadkiej glinki. Istotną cechą ceramiki stołowej jest jej cienkościennosc. 54% ogółu naczyń tej kategorii zaszeregowano do ceramiki cienkościennej (do 5 mm). Dość duży jest udział okazów średnościennych (5–7), bo aż 43%. W tej grupie rzadko pojawiają się naczynia o grubości ścianki większej niż 7 mm.

Najliczniejsze są naczynia z grupy form AIIb (27%), BIIa (26%) i CI (16%), mniej liczne są pojemniki z grup form AIIc (12%), AIII (7%) i BII (7%). Inne formy występowały sporadycznie (rys. 2).

W analizowanym zbiorze ceramiki najliczniej reprezentowane są wazy (AIIb) o trzelementowej tektonice utworzone z wylewu, górnej i dolnej części brzuśca. Najbardziej typowym wytworem garncarzy są naczynia o nisko usytuowanej wydętości brzuśca, wyraźnie odgiętym na zewnątrz wylewie i silnie zwężające się w kierunku dna (AIIb E1). Analogiczne pojemniki pochodzą z dawnych badań z lat 60. XX w.⁴⁵ Naczynia te nie mają bliskich odpowiedników na innych stanowiskach Pojezierza Mazurskiego. Odmienny typ reprezentują naczynia o nisko usytuowanej największej wydętości brzuśca i linii górnej partii brzuśca łagodnie przechodzącej w lekko odchylony na zewnątrz krótki wylew (AIIb E2). Omawiane okazy mają odpowiedniki w materiałach z Wyszemborka⁴⁶ i Olsztyna-Lasu Miejskiego⁴⁷. Kolejną jednostkę taksonomiczną są naczynia o baniastym brzuścu, z wysoko umieszczoną największą wydętością brzuśca i krótkim odgiętym prostopadle do linii górnej partii brzuśca wylewem (AIIb B). Podobny okaz pochodzi z Wyszemborka⁴⁸. Ostatni typ z tej rodziny stanowią okazy o dwustożkowatym profilu czaszy, nisko usytuowanym, ostrym

załomie brzuśca i wylewie odgiętym prostopadle do linii górnej partii korpusu (Allb D). Podobne pojemniki pochodzą z badań z lat 60. XX w.⁴⁹. Analogiczne naczynia odkryto również w Tumianach⁵⁰ oraz Jeziorku⁵¹.

Do bardziej charakterystycznych i popularnych należą wazy o trzelementowej tektonice zbudowane z dolnej i górnej części brzuśca oraz mniej lub bardziej pionowej szyjki (Allc). W obrębie naczyń z tej grupy wyróżniono dwa typy – Allc B i Allc D. Pierwszy wyróżnia baniasty, drugi zaś dwustożkowaty brzusiec. Pierwszy typ charakteryzuje nisko umieszczona największa wydętość brzuśca i krótka pionowa szyjka oraz silnie wydęty brzusiec. Odpowiedniki zarejestrowano w Wyszemborku⁵² oraz Olsztynie-Brzezinach⁵³. Naczynia typu Allc D to wazy o dwustożkowatym brzuścu, średniowysoko umieszczonej wydętości brzuśca, którego górna część łagodnie przechodzi w pionową szyjkę. Naczynia tego rodzaju zidentyfikowano w materiałach z badań z lat 60. XX w.⁵⁴ Jedyne znane odpowiedniki odkryto w Tumianach⁵⁵.

Do bardziej charakterystycznych, choć niezbyt licznie reprezentowanych, należą misowate dwuelementowe pojemniki typu Alll zbudowane z dolnej i górnej części brzuśca. Ich cechą charakterystyczną jest dwustożkowaty bądź baniasty kształt czaszy. Wśród naczyń z omawianej grupy form wyróżniono trzy typy. Najliczniejsze są naczynia typu Alll D o dwustożkowatym kształcie czaszy oraz średniowysoko umieszczoną wydętością brzuśca. Pozostałe typy są reprezentowane przez pojedyncze pojemniki. Typ Alll B1 to naczynia o baniastej czaszy, silnie zwężającej się w kierunku dna, zaś typ Alll B2 to workowate naczynia o baniastym, nieznacznie wydętym brzuścu; największa wydętość znajduje się w połowie wysokości korpusu. Opisywane naczynia nie mają bliskich analogii w materiałach z Pojezierza Mazurskiego.

Naczynia z grupy form Bla – wazy odznaczające się dwuelementową budową i dwustożkowatym kształtem czaszy – są licznie reprezentowane. Kształt tworzy dolna część brzuśca i szyjki oraz dwustożkowaty przekrój. Analogiczne naczynia pochodzą z badań z lat 60. XX w.⁵⁶ Odpowiedniki odkryto w Tumianach⁵⁷ i Staświnach⁵⁸.

Inny morfologicznie typ reprezentują pojemniki doniczkowate z grupy form Bll. Są to jednoelementowe okazy składające się tylko z dolnej partii brzuśca. Wyróżniono dwa typy form z tej grupy. Pierwszy typ (Bll 1) to egzemplarze nieznacznie zwężające się w kierunku dna. Na podobne okazy natrafiono podczas badań w latach 60. XX w. w Pasymiu⁵⁹. Poza Pasymiem form tego rodzaju nie odnotowano. Na lokalny charakter i brak bliskich analogii zwracał uwagę już R. Odoj⁶⁰. Drugi typ (Bll 2) to pojemniki w kształcie głębokiej misy o baniastym brzuścu. Analogiczne pojemniki odkryto w Tumianach⁶¹ i Wyszemborku⁶².

Jedną z najbardziej charakterystycznych form naczyń stanowią puchary na pustej nóżce. Z Pasymia pochodzą wyłącznie naczynia o baniastym, nisko usytuowanym brzuścu, nieznacznie wydłużonym wylewie i krótkiej nóżce. Forma omawianych egzemplarzy pozwala je definiować jako misy na pustej nóżce. Puchary na pustej nóżce są jednym z bardziej charakterystycznych typów naczyń w inwentarzach grupy olsztyńskiej. Analiza porównawcza tej kategorii wykazała, że formy starsze miały krótką nóżkę, natomiast formy młodsze – dłuższą (Nowakowski, 1989)⁶³. Większość z okazów datowanych na fazę E2 odznacza się dosyć wysoką nóżką, z kolei puchary z Pasymia mają niską nóżkę mieszczącą się w przedziale 12–20 mm. Z badań z lat 60. XX w. pochodzi kilka okazów tego typu⁶⁴. Analogiczne pojemniki odkryto w Tumianach⁶⁵. Bliskie analogie

znajdujemy również na jednej z nekropoli z okolic Szczytna^{66,67}. W schyłkowym okresie istnienia grupy olsztyńskiej puchary na pustej nóżce nie były wkładane do grobów.

Wśród naczyń stołowych udział form zdobionych wyniósł 63%. Na ceramice stołowej wyróżniono sześć głównych grup wątków zdobniczych. Najczęściej występują zdobiny wykonywane jednozębnym narzędziem (45% naczyń). Najbardziej popularne wśród nich są horyzontalne linie dookolne, czasem występujące w grupie po kilka. Wyróżniono również wątki krótkich urywanych linii, pojedynczych linii przecinających się pod kątem prostym oraz krótkich linii tworzących dookolne pasma. Druga pod względem frekwencji grupa wątków to pasma wykonywane wielozębnym grzebykiem (24%). Wyróżniono pasma ornamentu krokwiowego oraz dookolne pasma wykonane grzebykiem. Charakterystycznym motywem zdobniczym na ceramice stołowej są odciski stempla, które odnotowano na 12% naczyń. Mniej popularne wątki to odciski rurki, sznura, sprężynki oraz cienkie listwy plastyczne umieszczane pod wylewem, rzadziej na brzuścu.

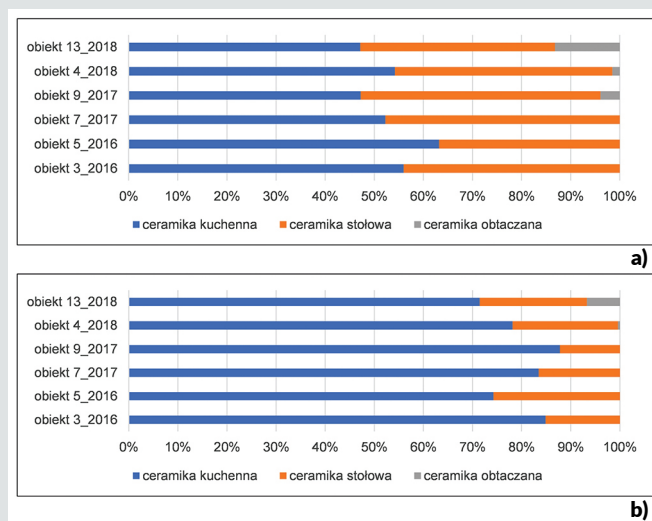
3. Funkcja naczyń

Podział na ceramikę kuchenną i stołową stosowany w badaniach nad ceramiką grupy olsztyńskiej ze starszych faz wczesnego średniowiecza jest w zasadzie zabiegiem analitycznym pozwalającym na rozdzielenie dwóch kategorii ceramiki wywodzących się z odmiennych tradycji garncarskich. W przeszłości stawiano już pytanie o zasadność takiego podejścia. Na potwierdzenie słuszności przywoływano argumenty w postaci odmiennych kształtów obu kategorii oraz obecności nągarów na ceramice kuchennej⁶⁸.

Podjęto próbę odpowiedzi na powyższe pytanie, analizując obecność organicznych nawarstwień wewnątrz i na zewnątrz naczyń. Na ściankach 128 naczyń kuchennych (10,3% tej kategorii) odnotowano ślady powstałe w trakcie użytkowania. Były to zarówno naloty organiczne wewnątrz (nagar), jak i na zewnątrz naczyń (kipienie), a także okopcenia powierzchni. Ślady te wskazują, że naczynia omawianej grupy miały przede wszystkim przeznaczenie kuchenne. O funkcji naczyń świadczą również otwory znajdujące się w górnych ich partiach. Na trzech pojemnikach występowały otwory wywiercone poniżej krawędzi wylewu. Otwory służyły zapewne do mocowania systemu zawieszenia naczyń nad ogniem. Dzięki nim możliwe było również transportowanie pojemników.

Na ceramice stołowej podobne ślady notowano znacznie rzadziej. Stwierdzono je zaledwie na powierzchniach 15 naczyń, co stanowiło 1,4% wszystkich pojemników tej kategorii. Były to zarówno naloty organiczne wewnątrz (nagar) i na zewnątrz (kipienie) oraz okopcenia powierzchni. Ślady te wskazują, że naczynia omawianej grupy miały również zastosowanie kuchenne. Nie była to jednak podstawowa ich funkcja, o czym świadczy niewielka ilość naczyń z tego typu śladami. Wydaje się zatem, że podział na naczynia kuchenne i stołowe w dużej mierze odpowiada rzeczywistości przeznaczeniu naczyń.

Zwracano również uwagę na różnice w kontekście występowania obu grup ceramiki. Kuchenne miały być znajdowane głównie na osadach, zaś stołowe przede wszystkim na cmentarzyskach^{69,70}. Okazuje się jednak, że naczynia stołowe występują równie licznie na stanowiskach osadowych, jak i garnki kuchenne. Trzeba zwrócić uwagę na wpływ sposobu kwantyfikacji na wartości liczbowe podawane jako końcowy rezultat. Na przykładzie analizy ceramiki z Pasymia dowiedziono, że zestawienie liczby fragmentów ceramiki poszczególnych kategorii nie jest zbieżne z liczbą wyróżnionych naczyń. Jako

Opracowanie: S. Wadył

Rys. 3. Frekwencja naczyń poszczególnych kategorii (a) i frekwencja ceramiki poszczególnych kategorii (b) w budynkach mieszkalnych

zobrazowanie problemu mogą posłużyć dane statystyczne ceramiki z obiektów mieszkalnych odkrytych w Pasymiu (rys. 3). Przy zliczaniu fragmentów naczyń ceramika kuchenna stanowiła blisko 80% całości wobec 20% udziału ceramiki stołowej. Diametralnie inaczej wartości te rozkładały się w przypadku zliczania wyróżnionych naczyń – wówczas ceramika kuchenna stanowiła ok. 55% wobec 45% udziału ceramiki stołowej.

Warto podkreślić, że w naczynia stołowe o wyróżnionych w Pasymiu formach nie są właściwie spotykane w inwentarzach grobowych na cmentarzyskach ze schyłkowej fazy istnienia grupy olsztyńskiej. Najwięcej odpowiedników pochodzi z badań osad w Tumianach⁷¹ i Wyszemborku⁷², które są najlepiej rozpoznane i omówione w publikacjach.

4. Czas trwania

Przetrwanie tradycji garncarskiej grupy olsztyńskiej do czasu wczesnego średniowiecza było sugerowane już od dawna. Dotyczyć miało jednak wyłącznie ceramiki kuchennej. J. Antoniewicz wraz z J. Okuliczem uważali, że na całym obszarze pruskim (obserwacje poczynione na grodzisku badanym na przełomie lat 40. i 50. XX w. w Jeziorku) ceramika całkowicie obtaczana na kole występuje obok ceramiki ręcznie lepionej w tych samych nawarstwiach⁷³. Nie byli jednak pewni niezakłóconego charakteru nawarstwień, a wręcz wyrazili przekonanie, że „w wielu wypadkach w obrębie jednej warstwy wystąpił materiał zabytkowy z paru chronologicznie zróżnicowanych okresów” zaś „klasyfikacja np. ceramiki zaszeregowanej tutaj w ramy poszczególnych okresów nie jest całkowicie pewna”⁷⁴. Powyższa hipoteza weszła na stałe do obiegu naukowego i brana jest za pewnik. Szersze udokumentowanie omawianej koncepcji wyszło spod pióra W. Wróblewskiego i T. Nowakiewicza, którzy w oparciu o materiały z badań grodziska w Szestnie-Czarnym Lesie sformułowali hipotezę zakładającą koegzystencję dwóch nurtów wytwórczości garncarskiej: ceramiki tzw. słowiańskiej oraz późnoolsztyńskiej i sugerowali przetrwanie tej ostatniej nawet do początku XI w.⁷⁵

Postulowane długie trwanie odnosiło się w zasadzie do ceramiki kuchennej. Pomimo że naczynia stołowe dostrzegano również w materiałach osadowych, nie było dotąd dowodów na przetrwanie tej tradycji w miarę trwania wczesnego średniowiecza. W świetle przeprowadzonych badań nie ulega wątpliwości,

że dwie różne tradycje garncarskie istniały obok siebie w okresie od końca VII w. przynajmniej do IX w.

Szereg przesłanek (analiza stratygrafii, analizy typologiczno-porównawcze materiałów źródłowych oraz analizy radiowęglowe) wskazuje, że wczesnośredniowieczną fazę użytkowania grodu w Pasymiu należy datować na czas od końca VII w. do początku, a nawet połowy X w. Znaczna miąższość nawarstwień kulturowych i ogromne nagromadzenie materiałów zabytkowych wskazują, że gród funkcjonował wiele lat (200–250). Intensywność i charakter użytkowania obiektu zapewne się zmieniały.

5. Podsumowanie

Jednym z istotnych problemów badawczych związanych z ceramiką wczesnośredniowieczną w Polsce jest poznanie specyfiki garncarstwa na ziemiach zachodniobałtyjskich. Obszary zasiedlone w tym czasie przez przodków historycznych Prusów cechują się znacznymi odmiennościami w kulturze materialnej niż inne ziemie polskie. Zupełnie inna jest również ceramika ze starszych faz wczesnego średniowiecza.

W materiałach ceramicznych grupy olsztyńskiej wydzielić można dwie kategorie ceramiki – naczynia kuchenne i naczynia stołowe, które różnią się właściwie wszystkim – techniką formowania, kształtami oraz sposobami wykańczania powierzchni i ornamentyką.

Obie tradycje garncarskie były kontynuowane w starszym odcinku wczesnego średniowiecza, w VIII–IX w. Problematyka ceramiki z tej perspektywy nie doczekała się szerszego omówienia. Luki tej nie wypełnia także ten artykuł. Jednak ogromny zespół ceramiki pozyskany w ostatnich latach podczas badań grodziska w Pasymiu poszerzył stan wiedzy. Wiele cech rzemiosła garncarskiego z Pasymia nie ma bliskich analogii, co wskazuje na specyficzny charakter warsztatu garncarskiego tej części Pojezierza Mazurskiego w początkach wczesnego średniowiecza. W świetle przeprowadzonych badań nie ulega wątpliwości, że dwie różne tradycje garncarskie istniały obok siebie w okresie od końca VII do IX w. Pozostałości resztek po kamionach odnotowane na ponad 10% okazów pierwszej kategorii wskazują, że naczynia te rzeczywiście miały przeznaczenie kuchenne. Zdecydowanie mniejsza liczba naczyń drugiej grupy (1,4%), na których odnotowano organiczne naloty wewnątrz dowodzi, że naczynia te w przeważającej większości stanowiły elementy zastawy stołowej.

Źródła finansowania

Badania wykopaliskowe zostały sfinansowane ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych w ramach finansowania stażu po uzyskaniu stopnia naukowego doktora na podstawie decyzji numer DEC-2015/16/S/HS3/00533. Na opracowanie wyników badań uzyskano dofinansowanie ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z funduszu promocji kultury. ■

¹ J. Antoniewicz, *Prusowie we wczesnym średniowieczu i zarys ich kultury materialnej*, [w:] G. Labuda (red.), *Szkice z dziejów Pomorza. Pomorze średniowieczne*, Warszawa 1958, ss. 121–159.

² W. Wróblewski, T. Nowakiewicz, *Ceramika „pruska” i „słowiańska” we wczesnośredniowiecznej Galindii*, [w:] M. Dulicz (red.), *Słowianie i ich sąsiedzi we wczesnym średniowieczu*, Lublin-Warszawa 2003, ss. 165–181.

³ S. Wadył, *Kilka uwag o ceramice wczesnośredniowiecznej w Prusach*, [w:] M. Franz, Z. Pilarczyk (red.), *Barbarzyńcy u bram. Mare integrans, Studia nad dziejami wybrzeży Morza Bałtyckiego*, Toruń 2012, ss. 261–279.

- 4 A. Bitner-Wróblewska, A. Rzeszotarska-Nowakiewicz, *Baltic communities present between 500 and 700 AD in today's Poland*, [w:] P. Urbańczyk, M. Trzeciński (red.), *The Past Societies. Polish lands from the first evidence of human presence to the early middle ages*, vol. 5: 500 AD – 1000 AD, Warszawa 2026, ss. 75–121.
- 5 W. Nowakowski, *The Mysterious Barbarians of Mazuria: The Riddle of Olsztyn Group*, [w:] F. Curta (red.), *Neglected Barbarians, Studies in the early Middle Ages 32*, Turnhout 2010, ss. 31–52.
- 6 M. Rudnicki, *The Olsztyn Group in the Early Medieval Archaeology of the Baltic Region. The Cemetery at Leleszki, Szczytno District (Poland)*, Leiden 2018.
- 7 A. Bitner-Wróblewska, *The Balt Neighbours – the Olsztyn Group*, [w:] A. Bursche, J. Hines, A. Zapolska (red.), *The Migration Period between the Oder and the Vistula*, Leiden 2020, ss. 689–730.
- 8 W. Nowakowski, *Schylek grupy olsztyńskiej – próba nowego spojrzenia. „Nowe” materiały z cmentarzyska w Wólce Prusinowskiej w powiecie mrągowym*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2004, 4, 246, ss. 407–417.
- 9 P. Szymański, *Z badań nad chronologią i zróżnicowaniem kulturowym społeczności Mazur w późnej starożytności i u progu wczesnego średniowiecza*, „Światowit”, Sup, Series B: Barbaricum 9, Warszawa 2013.
- 10 W. Nowakowski, *Początki „najmłodszego okresu pogańskiego” na Mazurach*, [w:] A. Dobrosielska, A. Pluskowski, S. Szczepański (red.), *Homini, qui in honore fuit. Księga pamiątkowa poświęcona śp. Profesorowi Grzegorzowi Białuńskiemu*, Olsztyn 2020, ss. 91–104.
- 11 S. Wadył (red.), *Miejsce, które rodziło władzę. Gród z początków wczesnego średniowiecza w Pasymiu na Pojezierzu Mazurskim*, Warszawa 2022.
- 12 P. Szymański, *Z badań...*, op. cit., ss. 134–148.
- 13 J. Okulicz, *Problem ceramiki typu praskiego w grupie olsztyńskiej kultury zachodniobałtyjskiej (V–VII w.n.e.)*, „Pomorania Antiqua”, Warszawa 1988, 13, s. 109–115.
- 14 P. Szymański, *Z badań...*, op. cit., s. 143, 146.
- 15 J. Okulicz, *Problem...*, op. cit., ss. 110–115.
- 16 P. Szymański, *Z badań...*, op. cit., ss. 133–148.
- 17 J. Okulicz, *Problem...*, op. cit., ss. 112–113.
- 18 P. Szymański, *Z badań...*, op. cit., ss. 164–166.
- 19 Ibidem, ss. 157–159.
- 20 S. Wadył, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na grodzisku zwanym „Okrągła Góra” w Pasymiu, pow. Szczytno, stan. 1 w roku 2016*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2016, 2, 292, ss. 379–382.
- 21 S. Wadył, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na grodzisku zwanym „Okrągła Góra” w Pasymiu, pow. Szczytno, stan. 1 w roku 2017*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2017, 4, 298, ss. 717–724.
- 22 S. Wadył, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na grodzisku zwanym „Okrągła Góra” w Pasymiu, pow. Szczytno, stan. 1 w roku 2018*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2019, 1, 303, ss. 153–161.
- 23 T. Galewski, B. Świątkowski, *Keramik aus der Siedlung in Tumiany*, [w:] T. Baranowski (red.) *Völkerwanderungszeitliche Siedlung von Tumiany (Daumen) im Kreise Allenstein. Tumiany, woj. warmińsko-mazurskie, osada*, VETERA ET NOVA. Opracowanie archeologicznych materiałów źródłowych nowymi metodami badawczymi 7, Warszawa 2017, tab. 4:3; 17:5; 18:4; 29:1, 3.
- 24 P. Szymański, *Z badań...*, op. cit., ryc. 69:5, 72:10, 76:6, 78:4.
- 25 J. Antoniewicz, J. Okulicz, *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych przeprowadzonych w latach 1951–1954 w Jeziorcu, pow. Giżycko*, „Materiały Starożytne” 1958, 3, tab. 15:1, 2.
- 26 W. Ziemlińska-Odojowa, *Archeologiczne badania ratowniczo-weryfikacyjne w Jarotach*, „Olsztyński Biuletyn Konserwatorski” 1988, 1, ryc. 15:1, 2.
- 27 A. Koperkiewicz, B. Radzicki, *Tablice*, [w:] A. Koperkiewicz, B. Radzicki (red.), *Zanim powstało miasto. Raport z realizacji interdyscyplinarnego projektu badań wczesnośredniowiecznego zespołu osadniczego Olsztyn-Las Miejski*, Olsztyn 2015, tab.: 5:1.
- 28 B. Kaczyński, U. Ziemska, *Osada grupy olsztyńskiej w Olsztynie-Brzezinach*, st. XXVIII, w świetle sondażowych badań wykopaliskowych, [w:] B. Kontny (red.), *Ubi tribus faucibus fluenta Vistulae fluminis ebibuntur. Jerzy Okulicz-Kozaryn in memoriam*, „Światowit” Suppl. 2015 Series B: Barbaricum 11, ryc. 6:19, 21.
- 29 T. Galewski, B. Świątkowski, *Keramik aus...*, op. cit., tab. 7:9, 12:1, 18:1, 22:10, 26:6, 33:1, 37:1, 47:1, 48:1, 49:1, 54:1, 60:1.
- 30 W. Nowakowski, *Osada z okresu wpływów rzymskich i V–VII wieku w Wyszeborku, stanowisko 1, gm. Mrągowo, woj. olsztyńskie*, „Światowit”, 1994, 37, rys. 11.
- 31 P. Szymański, *Z badań...*, op. cit., ryc. 69:10, 77:3.
- 32 B. Kaczyński, U. Ziemska, *Osada...*, op. cit., ryc. 6:2.
- 33 M. Karczewski, M. Karczewska, A. Pluskowski, *Grodzisko Święta Góra w Staświnach w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich. Dzieje zasiedlenia przed i po podboju krzyżackim*, [w:] S. Wadył, M. Karczewski, M. Hoffmann (red.), *Materiały do Archeologii Warmii i Mazur 1*, Warszawa–Białystok 2015, tab. 9:2.
- 34 P. Szymański, *Z badań...*, op. cit., ryc. 91:1, 3.
- 35 T. Galewski, B. Świątkowski, *Keramik...*, op. cit., tab. 12:1, 44:1, 51:9.
- 36 W. Nowakowski, *Osada...*, op. cit., ryc. 6:a–c.
- 37 P. Szymański, *Z badań...*, op. cit., ryc. 69:8, 71:13, 72:5, 73:3, 12, 74:6.
- 38 J. Antoniewicz, J. Okulicz, *Sprawozdanie...*, op. cit., tab. 15:9–11.
- 39 B. Kaczyński, U. Ziemska, *Osada...*, op. cit., ryc. 5:3, 4; 6:11.
- 40 T. Galewski, B. Świątkowski, *Keramik...*, op. cit., tab. 13:1, 28:1, 29:1, 41:1, 55:2.
- 41 P. Szymański, *Z badań...*, op. cit., ryc. 71:13, 72:4, 8, 10, 75:2, 5.
- 42 J. Antoniewicz, J. Okulicz, *Sprawozdanie...*, op. cit., tab. 15:4.
- 43 B. Kaczyński, U. Ziemska, *Osada...*, op. cit., ryc. 6:18; 7:4.
- 44 T. Galewski, B. Świątkowski, *Keramik...*, op. cit., tabl. 67:1.
- 45 B. Świątkowski, *Ceramika z okresu wędrówek ludów i wczesnego średniowiecza z zespołu osadniczego w Pasymiu, Pruthenia 2015*, 10, tab. 6:2, 8:7.
- 46 P. Szymański, *Z badań...*, op. cit., ryc. 70:4.
- 47 A. Koperkiewicz, B. Radzicki, *Tablice...*, op. cit., tab. 7:5.
- 48 P. Szymański, *Z badań...*, op. cit., ryc. 70:3.
- 49 B. Świątkowski, *Ceramika...*, op. cit., tab. 8:8.
- 50 T. Galewski, B. Świątkowski, *Keramik...*, op. cit., tab. 26:7, 37:7, 50:1, 53:1.
- 51 J. Antoniewicz, J. Okulicz, *Sprawozdanie...*, op. cit., tab. 16:1.
- 52 P. Szymański, *Z badań...*, op. cit., ryc. 73:11.
- 53 B. Kaczyński, U. Ziemska, *Osada...*, op. cit., ryc. 6:22.
- 54 B. Świątkowski, *Ceramika...*, op. cit., tabl. 4:3; 8:9.
- 55 T. Galewski, B. Świątkowski, *Keramik...*, op. cit., tab. 2:3, 5:21, 45:1.
- 56 Świątkowski, *Ceramika...*, op. cit., tab. 3:2, 8:6.
- 57 T. Galewski, B. Świątkowski, *Keramik...*, op. cit., tab. 4:8, 6:16, 10:1, 2; 53:2, 57:2.
- 58 M. Karczewska, M. Karczewski, *Grodzisko Święta Góra w Staświnach w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich: archeologia archiwalna i nowa*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2007, 2, 256, ryc. 12.
- 59 R. Odoj, *Wyniki badań grodziska z VI–VIII w. n.e. w Pasymiu, pow. Szczytno, a problemy kultury mazurskiej*, „Rocznik Olsztyński” 1968, 7, tabl. 2:1.
- 60 Ibidem, s. 133.
- 61 T. Galewski, B. Świątkowski, *Keramik...*, op. cit., tabl. 3:2, 30:14.
- 62 P. Szymański, *Z badań...*, op. cit., ryc. 77:6.
- 63 W. Nowakowski, *Studia nad ceramiką zachodniobałtyjską z okresu wędrówek ludów. Problem tzw. Pucharów na pustych nóżkach*, Barbaricum 1989, 1.
- 64 R. Odoj, *Wyniki...*, op. cit., tab. 5.
- 65 T. Galewski, B. Świątkowski, *Keramik...*, op. cit., tab. 26:13, 59:1.
- 66 O. Kleemann, *Völkerwanderungszeitliche Funde aus dem südlichen Ostpreußen*, [w:] O. Kleemann (red.), *Documenta Archaeologica Wolfgang La Baume dedicata*, Bonn 1956, tabl. 16:8, 10.
- 67 W. Nowakowski, *Osada...*, op. cit., s. 108.
- 68 P. Szymański, *Studia...*, op. cit., s. 134.
- 69 J. Okulicz, *Problem...*, op. cit., s. 110.
- 70 P. Szymański, *Z badań...*, op. cit., s. 134, 137.

⁷¹ T. Galewski, B. Świątkowski, *Keramik...*, op. cit., ss. 120–142.

⁷² P. Szymański, *Z badań...*, op. cit., s. 134, 137.

⁷³ J. Antoniewicz, J. Okulicz, *Sprawozdanie...*, op. cit., s. 60.

⁷⁴ Ibidem, s. 8.

⁷⁵ W. Wróblewski, T. Nowakiewicz, *Ceramika...*, op. cit., s. 168.

BIBLIOGRAFIA

J. Antoniewicz, *Prusowie we wczesnym średniowieczu i zarys ich kultury materialnej*, [w:] Labuda G. (red.), *Szkice z dziejów Pomorza. Pomorze średniowieczne*, Warszawa 1958.

J. Antoniewicz, *Príspevek k problému vlivů zadních slovanů na hrnčičství Prusů*, [w:] *Vznik a počátek Slovanů*, Praha 1958.

J. Antoniewicz, J. Okulicz, *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych przeprowadzonych w latach 1951–1954 w Jeziorku, pow. Giżycko*, „Materiały Starożytne” 1958, 3.

A. Bitner-Wróblewska, *The Balt Neighbours – the Olsztyn Group*, [w:] A. Bursche, J. Hines, A. Zapolska (red.), *The Migration Period between the Oder and the Vistula*, Leiden 2020.

A. Bitner-Wróblewska, A. Rzeszotarska-Nowakiewicz, *Baltic communities present between 500 and 700 AD in today's Poland*, [w:] P. Urbańczyk, M. Trzeciński (red.) *The Past Societies. Polish lands from the first evidence of human presence to the early middle ages*, vol. 5: 500 AD – 1000 AD, Warszawa 2016.

T. Galewski, B. Świątkowski, *Keramik aus der Siedlung in Tumiany*, [w:] Baranowski T. (red.) *Völkerwanderungszeitliche Siedlung von Tumiany (Daumen) im Kreise Allenstein. Tumiany, woj. warmińsko-mazurskie, osada*, VETERA ET NOVA. Opracowanie archeologicznych materiałów źródłowych nowymi metodami badawczymi 7, Warszawa 2017.

B. Kaczyński, U. Ziemska, *Osada grupy olsztyńskiej w Olsztynie-Brzezinach*, st. XXVIII, w świetle sondazowych badań wykopaliskowych, [w:] B. Kontny (red.), *Ubi tribus faucibus fluenta Vistulae fluminis ebibuntur. Jerzy Okulicz-Kozaryn in memoriam*, „Światowit” 2015 Suppl. Series B: Barbaricum 11.

M. Karczewska, M. Karczewski, *Grodzisko Święta Góra w Staświnach w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich: archeologia archiwalna i nowa*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2007, 2, 256.

M. Karczewski, M. Karczewska, A. Pluskowski, *Grodzisko Święta Góra w Staświnach w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich. Dzieje zasiedlenia przed i po podboju krzyżackim*, [w:] Wadył S., Karczewski M., Hoffmann M. (red.), *Materiały do Archeologii Warmii i Mazur 1*, Warszawa–Białystok 2015.

O. Kleemann, *Völkerwanderungszeitliche Funde aus dem südlichen Ostpreußen*, [w:] Kleemann O. (red.), *Documenta Archaeologica Wolfgang La Baume dedicata*, Bonn 1956.

A. Koperkiewicz, B. Radzicki, *Tablice*, [w:] Koperkiewicz A., Radzicki B. (red.), *Zanim powstało miasto. Raport z realizacji interdyscyplinarnego projektu badań wczesnośredniowiecznego zespołu osadniczego Olsztyn-Las Miejski*, Olsztyn 2015.

W. Nowakowski, *Studia nad ceramiką zachodniobałtyjską z okresu wędrówek ludów. Problem tzw. pucharów na pustych nóżkach*, „Barbaricum”, 1, 1989.

W. Nowakowski, *Osada z okresu wpływów rzymskich w V–VII wieku w Wyszeborgu, stanowisko 1, gm. Mrągowo, woj. olsztyńskie*, „Światowit” 1994, 37.

W. Nowakowski, *Schytek grupy olsztyńskiej – próba nowego spojrzenia. „Nowe” materiały z cmentarzyska w Wólce Prusinowskiej w powiecie mrągowym*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2004, 4, 246.

W. Nowakowski, *The Mysterious Barbarians of Mazuria: The Riddle of Olsztyn Group*, [w:] F. Curta (red.), *Neglected Barbarians, Studies in the early Middle Ages 32*, Turnhout 2010.

W. Nowakowski, *Początki „najmłodszego okresu pogańskiego” na Mazurach*, [w:] A. Dobrosielska, A. Pluskowski, S. Szczepański (red.), *Homini, qui in honore fuit. Księga pamiątkowa poświęcona śp. Profesorowi Grzegorzowi Białuńskiemu*, Olsztyn 2020.

R. Odoj, *Wyniki badań grodziska z VI–VIII w. n.e. w Pasymiu, pow. Szczytno, a problemy kultury mazurskiej*, „Rocznik Olsztyński” 1968, 7.

J. Okulicz, *Problem ceramiki typu praskiego w grupie olsztyńskiej kultury zachodniobałtyjskiej (V–VII w.n.e.)*, „Pomorania Antiqua” 1988, 13.

M. Rudnicki, *The Olsztyn Group in the Early Medieval Archaeology of the Baltic Region. The Cemetery at Leleszki, Szczytno District (Poland)*, Leiden 2018.

P. Szymański, *Z badań nad chronologią i zróżnicowaniem kulturowym społeczności Mazur w późnej starożytności i u progu wczesnego średniowiecza*, „Światowit”, Supplement Series B: Barbaricum 9, Warszawa 2013.

B. Świątkowski, *Ceramika z okresu wędrówek ludów i wczesnego średniowiecza z zespołu osadniczego w Pasymiu*, „Pruthenia” 2015, 10.

S. Wadył, *Kilka uwag o ceramice wczesnośredniowiecznej w Prusach*, [w:] M. Franz, Z. Pilarczyk (red.), *Barbarzyńcy u bram. Mare integrans. Studia nad dziejami wybrzeży Morza Bałtyckiego*, Toruń 2012.

S. Wadył, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na grodzisku zwanym „Okrągła Góra” w Pasymiu, pow. Szczytno, stan. 1 w roku 2016*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2016, 2, 292.

S. Wadył, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na grodzisku zwanym „Okrągła Góra” w Pasymiu, pow. Szczytno, stan. 1 w roku 2017*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2017, 4, 298.

S. Wadył, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na grodzisku zwanym „Okrągła Góra” w Pasymiu, pow. Szczytno, stan. 1 w roku 2018*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2019, 1, 303.

S. Wadył (red.), *Miejsce, które rodziło władzę. Gród z początków wczesnego średniowiecza w Pasymiu na Pojezierzu Mazurskim*, Warszawa 2022.

W. Wróblewski, T. Nowakiewicz, *Ceramika „pruska” i „słowiańska” we wczesnośredniowiecznej Galindii*, [w:] Dulnicz M. (red.), *Słowianie i ich sąsiedzi we wczesnym średniowieczu*, Lublin–Warszawa 2003.

W. Ziemińska-Odojowa, *Archeologiczne badania ratowniczo-weryfikacyjne w Jarotach*, „Olsztyński Biuletyn Konserwatorski” 1988, 1.

dr Sławomir Wadył

Uniwersytet Warszawski, Wydział Archeologii

Zdjęcie: M. Bogacki

Absolwent Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. W 2013 r. na UMK obronił rozprawę doktorską „Wczesnośredniowieczna ceramika naczyniowa a kształtowanie się pogranicza słowiańsko-bałtyjskiego”. Adiunkt naukowy na Wydziale Archeologii UW. Prowadzi badania dotyczące wczesnośredniowiecznych dziejów ziem pruskich i Pomorza Wschodniego. Obecnie realizuje projekt „Ciepłe. Wczesnośredniowieczny kompleks osadniczy w Ciepłym. Piastowski klucz do Pomorza Wschodniego” finansowany przez NCN. Autor ponad 100 prac naukowych.

s.wadyl@uw.edu.pl